

Freiren utopia ja sorrettujen pedagogiikka

Juha Suoranta: *Paulo Freire – Sorrettujen pedagogi*. Into kustannus 2019.

Paulo Freiren (1921–97) utopia oli maailman muuttaminen kasvatuksen avulla. Juha Suoranta perehtyy kirjassaan Freiren henkilöön ja kysyy, miten Freirestä tuli Freire ja miten sorrettujen pedagogiikka sai alkunsa. Tarkoituksena on purkaa historiattomana tuotettua, kesytettyä Freireä ja nostaa esille kumouksellinen Freire.

Kirja on mukava muistutus kasvatuksen yhteiskunnallisesta ja poliittisesta luonteesta, oikeudenmukaisuudesta, kasvatuksen mahdollisuudesta muuttaa maailmaa sekä utopioiden tarpeellisuudesta. Kirja on myös virkistävä puheenvuoro kasvatuksen ja koulutuksen historiattomassa, erilaisten digiloikkien, ilmiöiden, hokkuspokusten ja psykologisointien maailmassa.

Leppoisan näköisestä harmaapartaisesta miehestä lähdetään liikkeelle ja paikoin tekstiä kuvitetaan mukavasti. Pääteostaan kirjoittavan Freiren yöt venyvät pikkutunneille, lukija kuulee lintujen aamuksen laulun ja tuntee tutkijakirjoittajan väsymyksen. Välillä Freire muistelee, toisaalla vaimo Elza tarjoaa päivälliseksi paahdettua kanaa. En olisi pistänyt pahakseni, vaikka tällaisia kaunokirjallisia keinoja olisi käytetty tekstissä enemmänkin.

Kirja seuraa Freiren elämää ja ajattelua ensin hänen kotimaas-

saan Brasiliassa (vuodet 1945–64), sitten maanpaossa Chilessä (vuodet 1964–69). Freiren myöhemmät vaiheet, vuosi Yhdysvalloissa ja kymmenen Sveitsissä sekä paluu takaisin Brasiliaan (vuoteen 1997 saakka) jäävät kirjan rajauksen ulkopuolelle. Kokonaisuus rakentuu johdannosta, kahdesta pääluvusta (Lukutaidon opettaja ja Vallankumouksellinen) ja lopuksi esitellään lyhyesti Freiren perintöä. Rakenne on selkeä, mutta tuottaa paikoin toistoa.

Lukutaidon opettaminen kutsumuksena

Freire varttui katolisen perheen kuopuksena 1920- ja 1930-luvun Brasiliassa. Köyhydestä huolimita hän pääsi opintielle, myöhemmin opiskelemaan lakitiedettä ja valmistui juristiksi, mutta löysi kutsumuksensa aikuisten luku- ja kirjoitustaidon opetuksesta.

Luku- ja kirjoitustaito ymmärrettiin perusasiaksi modernin yhteiskunnan kehittämässä ja sillä oli erityistä poliittista merkitystä, sillä se oli Brasiliassa äänestys-oikeuden ehto. Freiren tavoitteena oli suunnitella koulutusta, joka aktivoisi ihmiset huolehtimaan itsestään ja kehittäisi heissä yhteiskunnallisen osallistumisen intoa, muuttaisi luku- ja kirjoitustaitokampanjoissa hankitut taidot yhteiskuntaa muuttaviksi teoiksi. Freire toimi sosiaali- ja terveydenhuollosta sekä koulutuksesta vastaavan järjestön (*Serviço Social da Indústria*) palveluksessa kymmenen vuotta (1946–57) ja seuraavat seitsemän vuotta Kansankulttuurin liikkeessä (*Movimento de Cultura Popular*).

Yhteiskunnallisen eriarvoisuuden aakkoset Freire oppi seurattessaan köyhän maaseutuväestön kurjia oloja. Se pisti miettimään tasa-arvoisen kasvatuksen mahdollisuuksia. Byrokraattista holhousta kasvatukseen ei kuitenkaan pitänyt olla, sillä köyhät ja lukutaidottomat eivät sopineet holhottavan muotiin. Freire rohkaisi ihmisiä itsenäiseen toimintaan ja järjesti työläisten keskustelupiirejä.

Freire korosti dialogista kohtaamista. Omat sanat ja kieli, jota ihmiset käyttävät ja ymmärtävät, otettiin opetuksen lähtökohdaksi. Sanoilla oli poliittinen merkitys ja työläisten elämään oli tutustuttava elämällä heidän parissaan. Omilla sanoilla jäsenettiin osallistujien kokemusta ja syvennettiin heidän ajattelutapojaan. Lähdetiin liikkeelle jostakin osallistujien esiin nostamasta asiasta ja tehtiin siitä uusi ”ongelma”, jota yhdessä purettiin. Tästä tuli myöhemmin problematisoivan kasvatuksen idea, joka esitellään Freiren pääteoksessa *Sorrettujen pedagogiikka* (Vastapaino 2016).

Keskustelu liikkui niissä kokemusmaailmoissa, jotka olivat osallistujille tuttuja. Tämä oli kriittisen yhteiskunnallisen tiedostamisen edellytys. On kuitenkin huomattava, että naiset olivat usein tämän toiminnan ulkopuolella. Miehet eivät halunneet heidän osallistuvan tai ilmaisevan ajatuksiaan julkisesti. Tämä sukupuolen, muiden erojen ja vivahteiden unohtaminen on asia, josta sukupuolentutkijat ovat myöhemmin kritisoineet Freireä.

Dialogiseen lähestymistapaan Freire sai ensikosketuksen seurakuntansa perusyhteisöissä. Rajut luokkaerot olivat saaneet myös osan katolisen kirkon papistosta toimii köyhien auttamiseksi. Tästä syntyi vapautuksen teologia. Papit pitivät köyhiä opettajinaan ja ajattelivat Raamatun opetusten toteutuvan köyhissä. Vapautuksen teologian radikaali tämänpuoleisuus puhutteli Freireä.

Demokraattinen katolisuus ajoi Freireä kirjoittamaan myös väitöskirjaa, jossa hän pohti, miten koulutuksella voitaisiin edistää demokraattista kehitystä teollistuvassa Brasiliassa. Hän ajatteli, että aikuisten luku- ja kirjoitustaidon parantaminen sekä tämän yhdistäminen demokraattisten ajattelutapojen kehittämiseen olivat avain yhteiskunnan muutokseen. Katolisuus, sosiologia ja eksistentiaalisuus olivat ne keskeiset ajatukset ja teoreettiset perinteet, joista väitöskirja inspiroitui.

Brasilian demokraattiseen muutokseen tähdännyt kansallinen lukutaitokampanja jäi kuitenkin lyhyeksi, kun sotilasjunta kaappasi vallan huhtikuussa 1964. Luku- ja kirjoitustaitokampanjat lakkautettiin ja Freire pidätettiin pariaksi kuukaudeksi. Luku- ja kirjoitustaidosta oli tullut vaarallista.

Jeesus ja Marx rinta rinnan

Brasilian sotilasvallankaappauksen jälkeen Freiret lähtivät maanpakoon Chileen. Chilen poliittinen kumousinto ja Latalaisen Amerikan vasemmistohenkisyys tarttuivat Freireen. Kuuban sosialistinen vallankumous (1959) sovitteli myös ajattelua. Poliittinen liikahdus vasemmalle sopi ajan henkeen, mutta Freire piti itseään yleisvasemmistolaisena, ei hyväksynyt ajatusta proletariaatin diktatuurista eikä sitoutunut puoluepoliittisesti. Hänen tavoitteenaan oli ollut 1950-luvulta lähtien kehittää demokratiaa ja lisätä tavallisten ihmisten mahdollisuuksia osallistua kansanvaltaiseen päätöksentekoon. Freire korosti jokaisen mahdollisuutta kehittää itseään ja osallistua yhteiskunnallisesti. Hän ei osallistunut työläisten marseille eikä kampusvaltauksiin, vaan pyrki vaikuttamaan yhteiskunnalliseen muutokseen kasvatuksen keinoin.

Freiren mielestä luku- ja kirjoitustaitoa ei saanut alistaa ylhäältä päin tulevan sanelupolitiikan tai minkäänlaisen poliittisen fanatismiin palvelukseen. Hän sai tukea maltillisille pyrkimyksilleen katolisen kirkon piiristä. Vapautuksen teologien ohella ammattiyhdistykset, vasemmistopuolueet ja opiskelijat olivat Freiren liittolaisia.

Chilessä Freire alkoi kirjoittaa *Sorrettujen pedagogiikkaa* (*Pedagogy of the Oppressed*, Continuum 1970). Marxin ja Hegelin tekstit tulivat tutuiksi ja hän ajatteli, että Hegelin ajattelu olisi käännettävä materialistisille jaloilleen. Tämä merkisi peruskokemusten tarkistamista katolistaustaiselle Freirelle, kun enää henki ei määräisi ainetta. Yhteiskunnallisen eriarvoisuuden

sytyt olivat ihmisten yhteiskunnallisessa olemisessa ja siksi sorron syiden selvittämiseksi olisi analysoitava ihmisten elämänoloja, yhteiskunnan luokkarakennetta, valitsemia valta- ja omistussuhteita ja resurssien jakautumista.

Vapauden teologiien ja ranskalaisen eksistentiaalisten rinnalle tulivat nyt myös marxilaiset ajattelijat. Marx ja Jeesus kulkivat rinnan Freiren ajattelussa. Sitä paitsi Marxin ja Jeesusuksen pelastussuunnitelmissa oli paljon samaa: ensin oli kumottava vanha järjestys, jotta syntyisi uusi valtakunta. Toisin kuin vapauden teologit, Freire ajatteli, että yhteiskunnallisten eriarvoisuuksien kumoamisessa tarvittiin poliittista ja kulttuurista yhteisrintamaa, johon osallistuisivat köyhät, ammattiyhdistysaktiivit, intellektuellit, opiskelijat, papit ja poliitikot.

Brasilian sotilasvallankaappauksen ja Chilen poliittisen ilmapiihin myötä Freiren ajattelussa tapahtui radikaali käänne ja hän alkoi ajatella, että ihmisten tietoisuuden muutos ei enää pelkästään auttaisi, vaan tarvittiin yhteiskuntajärjestelmän muuttamista. Hän ajatteli, että kasvatusta on tärkeä osa yhteiskunnan muuttamisen sosiaalishistoriallisessa prosessissa, mutta se ei lopultakaan ole itsessään muutoksen avain. Vaikka Freiren ajattelu muuttui yhteiskunnan poliittista muutosta korostavaksi, hän ei hylännyt kasvattajien ratkaisevaa osuutta muutoksen osallisina ja poliittisina liittolaisina. Freiren vallankumous oli luonteeltaan pedagogista.

Sorrettujen pedagogiikka

Sorrettujen pedagogiikan tarkoituksena oli esittää tulkinta luku- ja kirjoitustaidon yhteiskunnallisesta merkityksestä. Aineistona oli radikaalia kirjallisuutta sekä Brasilian ja Chilen kokemukset. Kansalais- ja ihmisoikeustaistelut ympäri maailmaa ja opiskelijaradikaalismin nousu toimivat myös ajattelun sytykkeinä.

Sorretuista tuli Freirelle yleisnimi, jolla hän tarkoitti ihmisten

monikerroksista ja moniperustaisista eriarvoisuutta. Brasilian kokemukset olivat luoneet hänen filosofisten näkemystensä perustan. Ihmiset, joita hän kohtasi, eivät osanneet lukea eikä kirjoittaa, olivat taloudellisesti ahtaalla, asuivat alkeellisissa oloissa ja tekivät töitä orjamaaisissa olosuhteissa.

Sorrolla Freire tarkoitti yleisesti niitä esteitä, jotka rajoittavat ihmisten yhteiskunnallista tasa-arvoa, heidän kykyään kehittää ja ilmaista tarpeitaan, ajatuksiaan ja tunteitaan. Freireä on kritisoitu siitä, että hän käsitteli sortoa korostuneesti yhteiskuntaluokan ja luokkataistelun käsittein, vain työväenluokkaa koskevana ongelmana. Siitä huolimatta, että jo Freiren aikaan erityisesti naisliikkeen ansiosta oli alettu tunnistaa erilaisia sorron muotoja. Sittemmin sorron toisiaan leikkaavia ja risteäviä muotoja on teoretisoitu vivahteikkaammin ja Freiren sortoteoriaa on täydennetty.

Luku- ja kirjoitustaito sekä yhteiskunnallinen tiedostaminen olivat aseita taistelussa sortoa vastaan. Se oli osa poliittista utopiaa, mahdotonta unelmaa. Ihminen piti ottaa ohjat käsiinsä, oppia, olla liikkeellä ja pistää toimeksi. Varsinkin eurooppalainen eksistentiaalisuus ja sen vapauden filosofia olivat älyllisiä löytöretkiä Freirelle. Jean-Paul Sartrelta tuli painotus, jonka mukaan ihminen on määriteltävä toimintansa kautta, samoin vapauden yksilölliset ja yhteisölliset edellytykset. Toisin kuin Sartre, Freire korosti yhteisöllisyyden merkitystä.

Freiren tulkintana Hegelin ajatus muuntui sorrettujen johtamaksi yhteiskunnalliseksi taisteluksi, mutta sorrettujen ei ihmisytytyensä saavuttamiseksi pitänyt ryhtyä sortajiansa sortajaksi, vaan molempien ihmisyyden palauttajaksi. Kristillistä ajattelua seuraten Freire piti kiinni kaikkien ihmisten tasa-arvosta ja jokaisen ihmisen kutsu-merkityksestä tulla entistä täydemmäksi ihmiseksi. Ja jälleen Jeesus kohtasi Marxin: sorrettujen suuri humanistinen ja historiallinen teh-

tävä on vapauttaa sekä itsensä että sortajansa.

Freire korosti kasvatuksen ja koulutuksen mahdollisuuksia kaikessa toiminnassaan. Tarvittiin toimintaa, joka teki maailmasta paremman paikan, poliittisten rakenteiden muuttamista ja pitkäjänteistä koulutustyötä. *Sorrettujen pedagogiikassa* hän yhdisti dialogisen kasvatuksen mallinsa ja vallankumoustoiminnan teorian. Marx oli tärkeä, mutta Freire ei tavoitellut oikea-oppista Marx-tulkintaa eikä muutakaan suljettua oppijärjestelmää. Hän ei myöskään halunnut oppineeksi marxilaiseksi, vaan tavoitteli avointa, vertailevaa ja kriittistä asennetta. Vapauttava kasvatusta ja kaikkien ihmisten hyvinvoinnin lisääminen olivat keskeisiä ajatuksia. Muun muassa kirjailija bell hooks on myöhemmin teoretisoinut ja kehittänyt näitä vapauttavan kasvatuksen ideoita.

Sorrettujen pedagogiikan keskeisiä käsitteitä ovat dialogi, praksis ja toivo. Sorrettujen on opittava määrittämään ja nimeämään todellisuus uusilla tavoilla. Ihminen on olemassa nimeämällä maailmaa, muuttamalla sitä. Dialogisuus on ihmisen olemassaololle eksistentiaalinen välttämättömyys ja se yhdistää ihmisiä toisiinsa. Dialogisuuden käsitteeseen Freire liitti syvän uskon ihmisiin ja heidän mahdollisuuksiinsa, toimintaa eteenpäin kuljettavan toivon ja rakkauden sekä yhteiseen oppimiseen sisältyvän nöyryyden. Käytännössä dialogisuus on köyhien ja kasvattajien yhteistä osallistumista maailman muuttamiseen. Tässä tulee taas esille Freiren vallankumouksen pedagoginen luonne.

Praksis tarkoittaa tietoista maailmaan suuntautumista, sitä muutettavaa ajattelua ja toimintaa, johon Freire sai vaikutteita Marxilta ja Engelsiltä. Toivo sisältää kasvatuksen profeettallisen, tulevaisuuteen tähtäävän ulottuvuuden. Kasvatuksen toivo on käytännöllistä, tapahtuu ihmisten välisessä dialogissa ja toiminnassa. Toivo tekee sorrettujen kasvatuksesta utoop-

pista. Epäinhimillisen todellisuuden kieltäminen ja inhimillisen todellisuuden tunnustaminen prosessoituvat parhaimmillan toivon ilmapiiriksi. Jotkut ovat pitäneet toivon pedagogiikkaa Freiren keskeisimpänä teoretoisointina. Koska toivon pedagogiikka puhuttelee, opiskelijat näyttävät löytävän sen yhä uudelleen ja uudelleen.

Sorrettujen pedagogiikka osoittautui maailmanmenestykseksi, levisi maailmalla erikielisinä painoksina ja piraattiversioina, ja edelleenkin teos osoittaa ajankohtaisuutensa. Freiren perintö elää, hänen ajatuksiaan tutkitaan ja opetetaan eri yhteiskuntatieteiden aloilla. Mitään erityistä freireläistä koulukuntaa ei kuitenkaan ole olemassa. Freirelle oli tärkeää ajatusten herättely ja toimintaan kannustaminen, ei oppirakennelmien luominen. Hän painotti, ettei hänen ajatteluaan kannattanut jäljitellä, vaan herättää se eloon uusin muunnelmin ja keksiä sille uusia käyttötapoja. Suorannan teos on yksi osoitus tästä, muunnelma kumouksellisesta Freirestä.

Suoranta tuntee Freirensä. Hänen laajasta tutkimuskirjallisuudesta ja viiteapparaatistaan tutkijat, opinnäytetyön tekijät ja aiheesta kiinnostunut laajempi yleisö voivat innostua. Suorannan *Paulo Freire – Sorrettujen pedagogi* pitää minkä lupaa, nostaa esille kumouksellisen Freiren, kontekstualisoi, etsii aatteellisia yhteyksiä ja herättelee. Pitää koulutautua, oppia, pistää toimeksi ja mennä muuttamaan maailma.

ULLA-MAIJA SALO

Kirjoittaja on dosentti ja yliopistonlehtori Helsingin yliopistossa.